– 144 с. **4.** Гульбин Ю. Особенности исключительных прав на объект интеллектуальной собственности / Ю. Гульбин // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2003. – № 3. – С. 20–25. **5.** Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А. П. Сергеев. – М. : Теис. 1996. – 704 с. **6.** К вопросу о доменном имени как объекте исключительного права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.parkmedia.ru/lib.asp?ob_no=1086. **7.** Еременко В. И. Содержание и природа исключительных прав (интеллектуальной собственности) В. И. Еременко // Интеллектуальная собственность. – 2000. – № 4. – С. 28–38. **8.** Верина О. В. Лицензионные договоры на объекты интеллектуальной собственности и информацию : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Верина Ольга Васильевна. – М., 1997. – 143 с. **9.** Аблезгова О. В. Коммерческое использование интеллектуальной собственности в России и зарубежных странах / О. В. Аблезгова. – М. : Дашков и Ко, 2005. – 752 с. **10.** Пиленко А. А. Право изобретателя / А. А. Пиленко. – М. : Статут, 2001. – 657 с. **11.** Гаврилов Э. П. Права на интеллектуальную собственность в новом Гражданском кодексе РФ / Э. П. Гаврилов // Государство и право. – 1995. – № 11. – С. 63–64. **12.** Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изд. 1907 г.). / Вступ. ст., Е. А. Суханов. – М. : Фирма «СПАРК», 1995. – 556 с. **13.** Дозорцев В. А. Интеллектуальнные права: Понятие. Система. Задачи кодификации : сб. ст. / В. А. Дозорцев ; Исслед. центр частного права. – М. : Статут, 2005. – 416 с. **14.** Липциг Д. Авторское право и смежные права / Д. Липциг ; пер. с фр. ; предисл. М. Федотова. – М. : Изд-во ЮНЕСКО, 2002. – 788 с.

Надійшла до редколегії 30.05.2012

Исследована правовая природа права на коммерческое (фирменное) наименование. На основании установленной природы определены признаки этого права.

Legal nature of right on the commercial (brandname) name is investigational. On the basis of the established nature the signs of this right are determined.

УДК 347.64(477.8)

Н. Я. Рудий

Поняття та місце опіки і піклування у звичаєвому праві України (XVIII – поч. XX ст.)

Розглянуто та проаналізовано звичаєві опікунські норми та практику їх застосування в Україні у XVIII – поч. XX ст. Відзначено важливу роль звичаєвих правових інститутів приймацтва та хресних батьків у встановленні опіки і піклування, що забезпечували охорону майнових та особистих прав не лише малолітніх сиріт, але й неповносправних людей.

В умовах розвитку правової, незалежної, демократичної, соціальної Української держави важливо належним чином подбати про організацію досконалого правового регулювання суспільних відносин. Саме такого, яке було б зрозумілим суспільству, не суперечило його культурним та етнічним особливостям, а навпаки, стало логі-

© Рудий Н. Я., 2012

чним продовженням тих традицій і звичаїв, які формувалися віками. Інститут опіки і піклування в цьому контексті не виняток, адже регулює відносини з влаштування та виховання осиротілої дитини, забезпечує дотримання прав малозабезпечених суспільних верств і неповносправних, збереження їх майна. Вивчення історичного досвіду регулювання таких відносин в українському суспільстві є надзвичайно важливим для розуміння того, яким повинен бути цей інститут на сучасному етапі державно-правового розвитку.

Інститут опіки і піклування в Україні знайшов своє відображення не лише у позитивному праві, але й у звичаєвому праві, яке широко використовувалося у XVIII – на поч. XX ст. та забезпечувало врегулювання опікунських відносин серед суспільних верств, які не належали до дворянства, міщанства чи духовенства. Тому досить значна частина українського суспільства виробила свої, оригінальні, звичаєві правові норми, легітимність яких визнавалася офіційними, писаними нормативно-правовими актами.

Слід відзначити виокремлення в рамках українського звичаєвого права таких інститутів, як приймацтво та хресні батьки, які увібрали в себе офіційне поняття опіки і піклування. Особливо цінним є розгляд такого широкого поняття як приймацтво, що забезпечувало охорону майнових та особистих прав не лише сиротам, але й неповносправним людям, малоімущим, тобто всім тим, хто потребував допомоги та підтримки.

Очевидним є і той факт, що звичаєве опікунське право в Україні поширювалося нерівномірно, по-різному трактувалося та застосовувалося, але воно, безперечно, було ефективним регулятором суспільних відносин, будувалося на основі української правової традиції та було яскравим виразником самоідентифікації української нації.

Відтак дослідження поняття та місця опіки і піклування у звичаєвому праві України є особливо актуальним для розуміння позитивних та негативних сторін розвитку цього інституту у XVIII – на поч. XX ст.

У юридичній та історичній науках окремі аспекти звичаєвого опікунського права в Україні (XVIII – поч. XX ст.) знайшли своє відображення у працях І. Б. Усенка, І. В. Ковальчук, М. В. Гримич, Ю. Г. Гошка, С. В. Пахмана, А. І. Дашкевича, Д. П. Шекерика, С. І. Бегея та ін. Необхідно зазначити, що комплексного історико-правового дослідження даної теми ще не існує.

Автор ставить за мету, використовуючи дослідження своїх попередників, ґрунтовно розглянути поняття опіки і піклування у звичаєвому праві України визначеного історичного періоду, виокремити його особливості та роль у процесі регулювання суспільних відносин.

Джерела писаного права, які регулювали відносини у сфері опіки і піклування в Україні у XVIII – на поч. XX ст., поширювалися серед дворянства та міщанства. Духовенство керувалося своїми

канонами у врегулюванні опіки і піклування, причому це відзначається у ст. 236 Зводу Законів Цивільних (Т. X): «Призначення опіки над дітьми Священнослужителів і духовних причетників належить духовному начальству» [1, с. 23]. Всі решта суспільні верстви керувалися, як правило, виробленим здавна звичаєвим правом.

Важливість звичаєвого права підкреслюється також і тим фактом, що воно було одним із джерел права при укладанні Прав, за якими судиться малоросійський народ, 1743 р. та Зібрання малоросійських прав 1807 р. Причому згідно з Правами, за якими судиться малоросійський народ, у разі, якщо судді не знайдуть у законодавстві норми, яка би врегульовувала суспільні відносини, можна було керуватися нормами звичаєвого права: «добрые обыкновения силу права имеют» (розд. 7, арт. 4, п. 5). Допускалося використання правового звичаю у практиці судів і в подальшому. Так, у Загальному положенні про селян, які вийшли з кріпосної залежності, від 19 лютого 1861 р. (ст. 21, 38, 107) зазначалося, що селянам дозволяється керуватися власними звичаями під час вирішення спадкових майнових відносин, справ, що пов'язані з опікою та піклуванням тощо [2, с. 59].

У рамках дослідження українського звичаєвого опікунського права XVIII – поч. XX ст. важливо, на нашу думку, визначити поняття опіки та метод звичаєвого врегулювання проблеми бездоглядності сироти (напівсироти), неповносправного чи майна.

Розглядаючи звичаєве опікунське право, С. В. Пахман частково розділяє думку цитованого ним Г. Матвеєва про те, що «опіка і піклування, як це ясно видно з облаштування селянської сім'ї, не мають в ній значення того юридичного інституту, який ми у них бачимо» [3, с. 346].

Нечасті випадки призначення опіки С. В. Пахман роз'яснює рядом причин: 1) «слово «опіка» невідоме в тій чи іншій місцевості в тому розумінні, в якому воно застосовується в законі»; 2) «хоча за поняттями селян, як і за законом, опіка стосується не лише майна, але й особи малолітнього, якщо в останнього особливого майна немає, то, як і у інших класах народу, опіка вважається непотрібною і зазвичай не призначається. Якщо ж взяти до уваги, що в селянському стані заможних сімей взагалі небагато, то буде само собою зрозумілим, що у малолітніх сиріт рідко виявляється те майно, яке б потребувало особливих заходів опікування» [3, с. 347–348].

У більшості випадків опікунство здійснюється одним із батьків (який залишився живим), хто стає опікуном на підставі батьківської влади (природна опіка), і згідно зі звичаєвим правом це не розцінювалося як опіка. Рідкість фіксування випадків призначення опіки в селянському побуті С. В. Пахман обґрунтовує також тим, що її призначали лише круглим сиротам, і в народній правосвідомості опіка майже нічим не відрізнялася від приймацтва [3, с. 438]. Саме тому під час опитувань селяни вперто заявляли, що опіки в них не буває [4].

Таким чином, намагання досліджувати опіку у звичаєвому праві через призму її розуміння в державному законодавстві може призвести до хибних висновків. На нашу думку, неприпустимо при дослідженні інституту опіки і піклування приміряти термінологію і підходи, вироблені в рамках законотворчої діяльності, до звичаєвих норм, що сформувалися в людській правосвідомості впродовж століть.

Як уже згадувалося, близьким за значенням до опіки і піклування у звичаєвому українському праві було таке явище, як приймацтво. Слід відзначити, що його по-різному оцінювали в науковій літературі. Зокрема, А. І. Дашкевич притримується думки, що приймацтво було більше подібним до усиновлення, наголошуючи, що воно допускалося в селянському побуті, якщо в усиновителя не було рідних дітей або якщо сини відмежовувалися від батька та мали власне господарство (усиновлювати таким чином дозволялося як законнонароджених, так і незаконнонароджених, як чоловіків, так і жінок [5, с. 538]. О. В. Мельниченко зводить приймацтво лише до поселення зятя у господарстві тестя [6]. Натомість М. В. Гримич застосовує найширший підхід до розуміння приймацтва, розглядаючи його через призму народної термінології, в якій термінів «усиновлення» чи «опіка» немає. Тож якщо ми хочемо розглядати явища, подібні до усиновлення чи опіки, з погляду народної правосвідомості, то повинні вивчати це з позиції існування єдиного явища – приймацтва [7, с. 354]. Можемо погодитися з таким дещо категоричним підходом (це відзначає і сама М. В. Гримич), адже приймацтво було досить універсальним явищем і містило в собі елементи опіки та усиновлення. При цьому не виключаємо можливості застосування термінів «опіка» і «усиновлення» внаслідок поширення законодавства, в якому вони вживалися.

Як зазначає І. В. Ковальчук, приймацтвом називався будь-який прийом в сім'ю однієї або декількох осіб як її членів, назавжди або на певний термін [8, с. 76]. Враховуючи ту обставину, що життєдіяльність селянської родини засновувалася на тяжкій фізичній праці, допомога працездатного приймака завжди була доречна. У винагороду за можливість проживати в сім'ї та працювати для її добробуту була можливість отримати певні доходи (очевидно, на розсуд господаря як глави сімейства) або прийняти в майбутньому участь у спадкуванні майна.

Такий прийом у сім'ю чужої людини (або кількох людей) мав одну або кілька цілей:

1) суто альтруїстичну – догляд і виховання сиріт, а також старих самотніх людей;

2) практичну – використання допомоги приймаків у господарстві, грубо кажучи, використання їх як робочої сили або ж (у випадку, коли старого чи дитину брали у сім'ю з їхнім майном), щоб скористатися з їхнього майна;

3) шлюб з одним із членів родини (а точніше, з донькою домо-

господаря) [7, с. 354–355].

У контексті розгляду інституту опіки і піклування у звичаєвому праві найбільш актуальним буде розгляд приймацтва щодо дітей-сиріт (напівсиріт), літніх людей та неповносправних.

Тому з перелічених І. В. Ковальчук шести форм приймацтва виокремимо наступні:

1. Приймаки сімейні, умовно усиновлені, родичі або сторонні; цей вид приймацтва за своєю природою більше схожий до усиновлення, хоча багато в чому різнився із правовими нормами, що регулювали усиновлення селянами [5, с. 540].

2. Приймаки безумовно усиновлені, малолітні або неповнолітні, але не одружені; цей вид усиновлення був характерним здебільшого для бездітних родин, хоча частими були і випадки усиновлення хлопчиків, якщо усиновителі мали лише дочок. Частіше усиновлювали родичів-сиріт, але у разі відсутності таких до родини приймали і сторонніх дітей. Траплялися випадки усиновлення дітей з багатодітних родин, за умови надання згоди їхніми батьками, і дітей, народжених поза шлюбом, за умови надання згоди їхньою матір'ю.

Як правило, усиновленню підлягали круглі сироти, які не мали засобів до існування, решта ж дітей «бралися на прокорм». Це було зроблено у першу чергу для того, щоб усиновлення не мало корисливих мотивів.

3. Приймаки – до смерті приречені на безшлюбне життя, не здатні до праці через фізичні або душевні недоліки.

4. Приймаки – малолітні, переважно сироти, прийняті на виховання до повноліття.

5. Приймаки – сімейні, прийняті до родини до дорослішання дітей в сім'ї, що їх прийняла [8].

Доповнити цей перелік можемо ще однією формою приймацтва, сформованою у середовищі українського населення Карпат. Відповідно до неї бездітне подружжя брало парубка чи дівчину за своїх опікунів, укладаючи при цьому спеціальну письмову або усну при свідках угоду, якою заповідали свої маєтки і землю молодій людині, обумовлюючи заповіт обов'язком догляду за господарем та його дружиною, їх пошануванням і обов'язково гідними похоронами, коли помруть [9, с. 402]. Таким чином літні люди могли забезпечити собі гідну старість. Зрозуміло, що вибір собі опікунів проходив досить ретельно та зважено, адже їм записували майно та землю. В такому разі пред'являлися особливі вимоги до особи опікуна, його особистих та ділових якостей, авторитету в громаді, освіченості.

Приймацтво в народному житті забезпечувало можливість не просто вижити особам, які потребували опіки і піклування, але й здійснювати свою життєдіяльність у повноцінному сімейному колі. Малолітні діти мали можливість отримувати в такому разі догляд та виховання, що входило у безпосередні обов'язки прийомних батьків (опікунів). Натомість дитина повинна була слухатися і пова-

жати названих батьків (опікунів – *Н. Р.*) як рідних. Названі батьки могли віддавати дитину в найми (пастухи або няньки), спершу за харчі, а потім і за оплату [10]. Очевидно, із залученням опікуваних до робіт знімалося навантаження з їх утримання на сімейний бюджет, тим більше, що залучалися вони до легких, нетрудомістких робіт.

Поширеність тих чи інших форм приймацтва у різних губерніях тогочасної країни була різною. У більшості українських губерній, особливо центральних – Київській, Полтавській, Харківській, приймак вважався ніби усиновленим і тому його прирівнювали в правах до інших членів родини. Часто, якщо в ній не було синів, приймак після смерті батька ставав головою родини та одержував права розпоряджатися майном. На Волині, а також на Півдні України приймака довгий час вважали чужим, і якщо він мав залишити сім'ю, то з ним розраховувалися як з найманим робітником. Тільки після десяти років проживання однією сім'єю він здобував право на одержання лише певної частки сімейного майна [8].

Враховуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що інститут приймацтва був поширеним по всій території України та являв собою складне звичаєво-правове явище, яке об'єднувало такі поняття позитивного права, як опіка, піклування та усиновлення. Вибір умов, на яких здійснювалося приймацтво, як правило, обговорювався сторонами і закріплювався в усній чи письмовій угоді.

Розглядаючи звичаєву практику призначення опікунів, на нашу думку, потрібно звернути увагу на особливості української сім'ї, адже загальним для звичаїв українців усіх районів України і в той же час відмінним від регіонів Росії було відносно вільне становище жінки [11, с. 57]. Хоча за статусом чоловік вважався опікуном своєї жінки, на ділі вона мала таку ж незалежність у своїх вчинках, як і він сам, адже могла самостійно видавати правні листи, бути позивачем у суді, володіти та розпоряджатися своїм майном (віном – тим, що приносила від своїх родичів, і т. д.), а в разі смерті чоловіка – і його майном [12, с. 29]. Відтак видається логічним, що жінка ставала опікуном своїх дітей у разі смерті чоловіка, адже володіла досить широким колом прав, які дозволяли їй виконувати обов'язки опікуна.

Якщо призначення матері опікуном над своїми дітьми не викликало сумнівів, то успадкування вдовою майна чоловіка залежало від багатьох чинників: чи було відділене господарство; як довго вона жила зі своїм чоловіком; чи лишилися спільні діти з колишнім чоловіком; чи лишилися чоловікові діти від першого шлюбу; вік дітей; внутрішні сімейні взаємини і багато інших деталей [7, с. 227]. Зважаючи, що в подальшому могли виникнути конфлікти майнового характеру (між дітьми після виходу з-під опіки, особливо якщо були чоловікові діти від першого шлюбу, та матір'ю чи мачухою), за спадковим майном, яке не належало вдові, слідкували родичі. Прикладом такої ситуації може бути справа про встановлення

опіки над малолітньою Спєвак Меланкою, якій було призначено в опікуни сестру батька [13], відсторонивши тим самим рідну матір від можливості отримати майно покійного батька. За висновками Ю. Гошка, «згідно зі звичаєвим правом, на опікунство мали право в першу чергу родичі чоловіка, а не жінки» [14, с. 279]. Зафіксований дослідником правовий звичай датується кінцем XVI ст. У XX ст. не спостерігаємо такої детермінації, про своє бажання бути опікуном у разі смерті обох батьків заявляють родичі як чоловіка, так і дружини. Проте загальні підрахунки показують, що в ролі опікуна частіше виступають усе ж родичі з боку батька. Можемо висловити припущення, що саме від цієї категорії родичів звичай і суспільна думка вимагали узяття на себе ініціативи у справі встановлення опіки над неповнолітніми сиротами. Натомість родина з боку матері пропонувала себе в опікуни, так би мовити, у другу чергу – у разі фактичної відмови родичів чоловіка, їхньої неспроможності виконувати функції опікуна (перестарілий вік, каліцтво, марнотратство) або за бажанням самих дітей.

Були випадки, коли частина майна померлого батька переходила до матері, що вийшла вдруге заміж, та її чоловіка. Мотивом такої передачі майна було те, що дитина виховувалася з матір'ю, і на її забезпечення потрібні були кошти. Прикладом такого розподілу майна може бути рішення волосного суду Куп'янського повіту Харківської губернії, який слухав справу про передачу матері частини майна померлого чоловіка, який жив разом зі своїм батьком. Вдова вдруге вийшла заміж, але після першого шлюбу залишилося двоє неповнолітніх синів, якими вона опікувалася. Суд ухвалив рішення, відповідно до якого із дідового (свекрового) майна «на прокорм» виділялося «15 кореней верб строевых, из его части левады, одну лошадь с упряжью, одну корову, две овцы, одного ягненка и две четверти пшеницы» [15, с. 160]. Незрозуміло, однак, чи це була повна частка спадкового майна померлого батька (претендував на одну третю), чи лише майно, яке було необхідне для належного утримання дітей.

Неоднозначною є роль громади при встановленні опіки круглій сироті. За твердженням С. В. Пахмана, питання призначення круглій сироті опікуна вирішувалося громадою чи місцевою владою (сільським старостою і старцями, волосним правлінням, волосним сходом або волосним судом) [3, с. 351–352]. А в деяких поміщицьких маєтках, як вказує у статті «Юридические обычаи в некоторых местностях» М. В. Качалов, вступ у шлюб відбувався за рішенням сходу, особливо тоді, коли наречена була сиротою [16]. Інший дослідник українського звичаєвого права Ю. Г. Гошко взагалі дійшов висновку, що «громада не вирішувала питання про опікунство» [14, с. 278]. На нашу думку, цей висновок надто категоричний. Звичайно, громадська думка щодо потенційних опікунів бралася до

уваги, особливо у тих випадках, коли бажання стати опікуном виявляли кілька осіб і справа доходила до судового розгляду.

Окреме питання – роль кумів як потенційних опікунів своїх хрещених дітей у разі смерті їхніх батьків. На нашу думку, слід звернути увагу на деякі цікаві моменти звичаєво-правової практики.

По-перше, в гірських районах Прикарпаття, Карпат і Закарпаття, особливо серед гуцулів, існувало вірування, що статус хресного батька позашлюбної дитини сприяє доброму веденню худоби в господарстві, багатому врожаєві. Стосовно Закарпаття знаходимо про це згадку у Г. Гориня [17, с. 185]. Щодо гуцулів цю ж обставину на поч. ХХ ст. зафіксував П. Шекерик Деників: «… идут навіть дуже великі богачі покриткам найбіднійшим за кумів», пояснюючи це тим, «бо то є щєсливо» [18, с. 120].

Відтак можемо стверджувати, що т. зв. «копили» (позашлюбні діти, які найчастіше потребували опіки – і при живій матері, і тим більше в разі її подальшої смерті) часто мали заможних хресних батьків, від яких суспільна думка очікувала посильної участі у вихованні сироти і які не могли посилатися на свій поганий матеріальний стан.

По-друге, той же П. Шекерик стверджував, що дуже часто горяни запрошували кумами тих чоловіків, яких підозрювали у позашлюбних статевих зносинах зі своїми дружинами, сподіваючись на те, що острах «гріха» (Церква ставила кумівство на один щабель з кровним спорідненням) буде стримувати коханців на майбутнє [18, с. 107]. Звідси напрошується висновок, що принаймні у деяких випадках куми-чоловіки могли бути позашлюбними батьками своїх хресних дітей або й навіть коханцями їхніх матерів (той же автор також стверджує, що в деяких випадках острах «гріха» не стримував новоявлених «родичів»). Зрозуміло, що в разі подальшої смерті (чи тривалої відсутності) офіційного батька такий кум був чи не найпершим кандидатом в опікуни.

Разом з тим, Г. Горинь, спираючись на матеріали власних польових досліджень, вказує, що «на випадок смерті батьків, куми, якщо не ставали офіційними опікунами, все ж приймали участь у вихованні, особливо «віншуванні» сироти. При цьому зв'язки й обов'язки хрещених і похресників на досліджуваній території були слабшими, ніж в центральних та східних районах України» [17, с. 186].

Опікунство над позашлюбними дітьми не призначалось. Громадська думка зазвичай була проти цього, а гміна, яка повинна була рекомендувати опікунів, не хотіла йти проти своїх односельчан [19, с. 172]. У документі від 1770 р. про народження позашлюбних дітей в Острозькій провінції Слобідсько-Української губернії було виявлено 24 випадки народження позашлюбних (незаконнонароджених) дітей. Вони жили переважно (у 16 випадках) при своїх матерях або у поміщиків, у діда, і лише раз у батька [20]. Проте не вказується, хто приймав рішення про виховання незаконнонародженої дитини. Очевидно, рішення приймали найближчі родичі

в залежності від обставин, беручи при цьому на себе обов'язки щодо виховання та догляду за такою дитиною.

Узагальнюючи розгляд поняття та місця опіки у звичаєвому українському праві, треба відзначити, що опіка була поширена на всій території України і призначалася при потребі захисту не лише малолітніх сиріт (напівсиріт), але й літніх, неповносправних людей, майна. Опіка була складовою ширшого поняття – приймацтва, яке діяло в рамках української звичаєво-правової традиції і базувалося на добровільному прийнятті в сім'ю однієї або кількох осіб на умовах опіки або усиновлення. Окремо виділяємо роль хресних батьків у звичаєвій опікунській практиці, які виконували функції по догляду та вихованню малолітньої дитини, хоча не завжди призначалися як офіційні опікуни.

Список літератури: 1. Свод законов Российской империи : в 16 т. / под ред. И.Д. Мордухай-Болтовского. – Т. X. Свод Законов Гражданских. – СПб. : Русское книжное товарищество «Деятель», 1912. – 385 с. **2.** Правовий звичай як джерело українського права / за ред. І. Б. Усенка. – К. : Наукова думка, 2006. – С. 232. – З посиланням на: Российское законодательство X–XX веков. Т. 7. Документы крестьянской реформы. – М., 1989. – С. 59. **3.** Пахман С. В. Обычное гражданское право в России. Юридический очерк. – Т. 2. Семейное право. Наследство и опека / С. В. Пахман. – СПб., 1879. – VII, 400 с. **4.** Гримич М. В. Звичаєве цивільне право українців XIX – початку XX століття / М. В. Гримич. – К.: Арістей, 2006. – 560 с. – С. 359. – З посиланням на: Труды комиссии по преобразованию волостных судов. Т. IV : Харьковская и Полтавская губернии. СПб., 1873. 370 с. С. 20, 23, 25 ; Т. V. С. 48, 52, 60, 120, 279, 285, 290, 295, 300, 320, 390. **5.** Дашкевич А. И. Гражданский обычай – приймачество у крестьян Киевской губернии / А. И. Дашкевич // Юридический вестник. – 1887. – № 8. – С. 538–565. **6.** Мельниченко О. В. Звичаєве право : навч.-метод. посіб. для студ. юрид. ф-ту / О. В. Мельниченко. – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 95 с. **7.** Гримич М. В. Звичаєве цивільне право українців XIX – початку XX століття / М. В. Гримич. – К. : Арістей, 2006. – 560 с. **8.** Ковальчук І. В. Становлення і розвиток інституту усиновлення в Україні: історико-правове дослідження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ковальчук Інна Валентинівна. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 226 с. **9.** Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат : у 4 т. Т. II : Етнологія та мистецтвознавство / за ред. С. П. Павлюка. – Л. : Ін-т народознавства НАН України, 2006. – 870 с. **10.** Гримич М. В. Звичаєве цивільне право українців XIX – початку XX століття / М. В. Гримич. – К. : Арістей, 2006. – С. 361. – З посиланням на: Гражданские решения волостных судов. – № 49. – С. 274. **11.** Пономарев А. П. Развитие семьи и брачно-семейных отношений на Украине (этносоциальные проблемы) / А. П. Пономарев ; АН Украинской ССР ; Ин-т искусствоведения, фольклора и этнографии им. М. Ф. Рыльского. – К. : Наукова думка, 1989. – 313 с. **12.** Маячанець Л. Про шлюб на Україні-Руси / Л. Маячанець. – [Б.м. : б.в.], 1906 – 64 с. **13.** Державний архів Львівської області, ф. 157, оп. 1, спр. 123. **14.** Гошко Ю. Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV–XX ст. / Ю. Гошко. – Л. : Ін-т народознавства НАН України, 1999. – 336 с. **15.** Труды комиссии по преобразованию волостных судов. Т. IV : Харьковская и Полтавская губернии. – СПб., 1873. – 370 с. **16.** Правовий звичай як джерело українського права / за ред. І. Б. Усенка. – К. : Наукова думка, 2006. – 280 с. **17.** Горинь Г. Громадський

побут сільського населення Українських Карпат (XIX – 30-ті рр. XX ст.) / Г. Горинь. – К. : Наук. думка, 1993. – 200 с. **18.** Шекерик Деників П. Родини і хрестини на Гуцульщині // Матеріяли до української етнольогії. Т. XVIII. / Петро Шекерик Деників. – Л. : Накладом Наукового Товариства імені Шевченка, 1918. – С. 86–122.**19.** Бегей С. І. Передача і поділ спадщини в селянських родинах Галичини в XIX – 30-х роках XX ст. : дис. … канд. іст. наук : 07.00.05 / Бегей Сергій Ігорович. – Л., 2003. – 214 с. **20.** Маслійчук В. Дітозгубництво на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII ст. / Володимир Маслійчук. – Х. : Харк. приват. музей міської садиби, 2008. – С. 27. – З посиланням на: ЦДІАК України, ф. 1807, оп. 1, спр. 1211, арк. 6, зв. 7.

Надійшла до редколегії 02.07.2012

Рассмотрены и проанализированы обычные опекунские нормы и практика их применения в Украине в XVIII – нач. XX ст. Отмечена существенная роль обычных правовых институтов приймачества и крёстных родителей в установлении опеки и заботы, которые обеспечивали охрану имущественных и личных прав не только малолетних сирот, но и неполноценных людей.

Customary guardianship norms and practice of their implementation in Ukraine in XVIII – early XX century are considered and analyzed. The important role of customary law institutes of adoption and godparents in the formation of care and guardianship, which provided the protection of property and private rights not only underage orphans but also disabled people, was marked.